

УДК 159.98:37 + 654.19

Степура Ігор Володимирович, старший лаборант лабораторії когнітивної психології Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України
e-mail: istep@ukr.net

ПРОЕКТИ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ ТА ПРОСВІТНИЦЬКІ ПЕРЕДАЧІ НА ПОЛЬСЬКОМУ РАДІО ТА ТЕЛЕБАЧЕННІ

Анотація

Польща – одна з перших країн світу де відбулося застосування радіо для дистанційної освіти. Для Універсального заочного університету («Powszechny Uniwersytet Korespondencyjny») в 1925 р. вже читалися окремі лекції на радіо, згодом ця практика продовжилась і розповсюдилась на селян (Сільгосподарські курси ім. С. Сташиця – «Korespondencyjne Kursy Rolnicze im. Stanisława Staszica») та школярів (з 1931 р.). В 40–50-х рр. ХХ століття зростає увага до дидактичної та виховної ролі кінофільму. Широко обговорювався вплив художніх та документальних фільмів для широкої аудиторії на формування особистості, морально-етичних та громадянських якостей молоді. Як і в усьому світі розвивався критичний (аналітичний) напрямок до медіа, що сприяв підвищенню компетентності глядачів до фактів та суджень, що там містяться. Склалась наукова школа з використання навчального (дидактичного) фільму в освіті. Широке впровадження телебачення в Польщі дозволило використати ці напрацювання для створення спочатку науково-популярних передач, а згодом і великих телевізійних курсів («Телевізійний політехнічний університет» – «Politechnika Telewizyjna», PTV, 1966–1971), а в 1970–80-х рр. : Радіо-телевізійна середня школа («Radiowo-Telewizyjna Szkoła Średnia», 1976– 1989) для школярів, Навчальний телерадіоуніверситет для вчителів («Nauczycielski Uniwersytet Radiowo Telewizyjny», NURT, 1974–1990), Телевізійний сільськогосподарський технікум («Telewizyjne Technikum Rolnicze», TTR, 1973–1990). В 1990 р. трансляція навчальних програм припиняється. До цієї практики повертаються у 2002 р. при створенні навчального телеканалу Edusat. Суспільне телебачення відкрило два просвітницьких канали TVP Kultura

та TVP Historia. Програми телебачення та радіо широко використовуються в Польщі для розвитку польської мови, залучення молоді до національної культури. В навчальних закладах медіа широко застосовуються в навчально-виховному процесі. Польща сьогодні підтримує всі форми та методи дистанційного навчання.

Ключові слова : *дистанційна освіта, телебачення і радіо, навчальні програми, польське телебачення*

Степура І.В.

ПРОЕКТЫ ДИСТАНЦИОННОГО ОБУЧЕНИЯ И ПРОСВЕТИТЕЛЬСКИЕ ПЕРЕДАЧИ НА ПОЛЬСКОМ РАДИО И ТЕЛЕВИДЕНИИ

Аннотация

Польша – одна из первых стран мира, где применили радио для дистанционного образования. Для Универсального (широкого) заочного университета («Powszechny Uniwersytet Korespondencyjny») в 1925 г. уже читались отдельные лекции на радио, потом эта практика продолжилась и распространилась на крестьян (Сельскохозяйственные курсы им. С. Сташица – «Korespondencyjne Kursy Rolnicze im. Stanisława Staszica») и школьников (с 1931 г.). В 40–50-х гг. XX века возросло внимание к дидактической и воспитательной роли фильма. Широко обсуждалось влияние художественных и документальных фильмов для широкой аудитории на формирование личности, морально-этических и гражданских качеств молодежи. Как и во всем мире, развивалось критическое (аналитическое) направление к медиа, содействующее повышению компетентности зрителей по отношению к излагаемым фактам и суждениям. Сложилась научная школа по использованию учебного (дидактического) фильма в образовании. Широкое внедрение телевидения в Польше позволило использовать эти наработки для создания сначала научно-популярных передач, а впоследствии и больших телевизионных курсов: «Телевизионный политехнический университет» («Politechnika Telewizyjna», PTV, 1966–1971), а в 1970–80-х гг.: Радио-

телевизионная средняя школа («Radiowo-Telewizyjna Szkoła Średnia», 1976–1989) для школьников, Учебный телерадиоуниверситет для учителей («Nauczycielski Uniwersytet Radiowo Telewizyjny», NURT, 1974–1990), Телевизионный сельскохозяйственный техникум («Telewizyjne Technikum Rolnicze», TTR, 1973 – 1990). В 1990 г. трансляция учебных программ прекращается. К этой практике возвращаются в 2002 г. при создании учебного телеканала Edusat. Общественное телевидение открыло два просветительских канала TVP Kultura и TVP Historia. Программы телевидения и радио широко используются в Польше для развития польского языка, привлечения молодежи к национальной культуре. В учебных заведениях медиа широко применяются в учебно-воспитательном процессе. Польша сегодня поддерживает все формы и методы дистанционного обучения.

Ключевые слова : дистанционное образование, телевидение и радио, учебные программы, польское телевидение

I.V. Stepura

DISTANCE LEARNING PROJECTS AND EDUCATIONAL BROADCASTS ON THE POLISH RADIO AND TV

Summary

Poland holds its position among the countries which happened to be pioneers in using radio for distance education purposes. Back in 1925, Polish General Correspondence University («Powszechny Uniwersytet Korespondencyjny») already was providing its students with some lectures over the air. Then, this practice was continued and later involved peasants (S. Staszic Agricultural correspondence courses – «Korespondencyjne Kursy Rolnicze im. Stanisława Staszica») and schoolchildren (since 1931). In 40's-50's of the 20th century, didactic and educational role of the film had attracted more attention. Extensive discussions were being held as regards feature mainstream audience films and documentaries' influence on personality formation as well as fostering of moral and civil qualities of the young people. As it was worldwide, critical (analytical) approach had been developing in the media, which should have helped to enhance viewers' competence

as to offered judgments, opinions and facts. Large-scale introduction of television in Poland made possible using this groundwork for creation, in the first place, of popular science broadcast programs, and then – large TV courses: “Television Polytechnic University” («Politechnika Telewizyjna», PTV, 1966–1971), and later – in 70’s-80’s – Radio & TV Higher School («Radiowo-Telewizyjna Szkoła Średnia», 1976–1989) for schoolchildren, Educational Radio-TV University for teachers («Nauczycielski Uniwersytet Radiowo Telewizyjny», NURT, 1974–1990), Television Agricultural College («Telewizyjne Technikum Rolnicze», TTR, 1973 – 1990). In 1990, broadcasting of educational programs ceased but was recommenced in 2002 when educational TV channel Edusat was being created.

Public television has launched 2 educational channels–TVP Kultura and TVP Historia. TV and radio broadcasts are widely used in Poland for promotion of the Polish language and youth familiarization with national culture. Application of the media in the educational institutions’ educative process is widespread. Nowadays, Poland supports all forms and methods of distance learning.

Keywords: *distance education, television and radio, educational television programs, Polish Television*

Постановка проблеми. Досвід застосування дистанційного навчання із використання телетехнологій в Польщі є вельми багатим та повчальним. Ця країна одна з небагатьох у світі, яка підтримує всі форми дистанційного навчання, включаючи і телевізійне навчання. У більшості держав навчальні телеканали були переформатовані на науково-просвітницькі для широкого загалу, перенесенні в Інтернет, або ж просто зачинилися. Які ж специфічні риси вирізняють діяльність польських медіапедагогів, що складають неповторне обличчя національних програм дистанційного навчання, і теленавчання зокрема?

Аналіз актуальних досліджень. Проблематика дистанційного навчання в Польщі зазвичай висвітлюється в двох тісно пов’язаних аспектах: історичному та практично-дидактичному. Історія медіа навчання в державі

висвітлюється в роботах вітчизняних та польських дослідників (P.Witek, T.Koban-Glas, A.Lepa, M.Л. Смульсон, М.А. Добринін, М. Portalski, О.О. Мороз, А.Krzemiński тощо), розкриваються основні етапи його розвитку [18; 21; 26; 23; 24]. Це рання історія 1925–1939 з переважанням радіонавчання, підвищена увага до дидактичного та художнього фільму (1945–1960), застосування телевізійних методів навчання (1960–70-ті рр.– до 1990 р.), переважання інтернет-технологій (1990–2002), новий етап застосування телебачення в навчальному процесі та широкій просвіті (з 2003 р.). Методам формування навчальних програм на радіо і ТБ присвятили роботи наступні дослідники: Беднарек Ю., Barcikowska W., Koblewska-Wryolowa J., Butkiewicz M., Januszkiewicz F., Skrzydlewski W., Leon L., Pindera P., Rajewicz D., Woznicka A. Ведеться розробка та модифікація існуючих програм з елементами медіапедагогіки [1; 15; 16; 22; 32].

Мета статті – дослідити в історичному аспекті використання дистанційних форм навчання в Польщі за допомогою електронних ЗМІ та їх дидактичні та організаційно-технічні особливості.

Виклад основного матеріалу. В 1924 р. в Польщі був заснований Загальний заочний університет (Powszechny Uniwersytet Korespondencyjny), а 1925 р. на радіо вже читалися окремі його лекції. Державне Польське радіо (Polskie Radio) запрацювало з 18 квітня 1926 р. У тому ж році в Польщі розпочалися учбові радіопроекти з наступних предметів: філософія, історія цивілізації, історія Польщі, польська мова та література, культура, гігієна, право, пропаганда медичних знань та ін. Наприкінці 20-х-початку 30-х рр. ХХ століття на польському радіо транслювали окремі матеріали для селян в межах т.зв. Сільськогосподарських курсів ім. Станіслава Сташиця (Korespondencyjne Kursy Rolnicze im. Stanisława Staszica). З 1931 р. на радіо були регулярні передачі спеціально для випускників середньої школи та осіб, що готувалися до іспитів у вищі навчальні заклади. [18]. З 3 жовтня 1949 р. в ефірі дві програми, які транслюються на всю країну.

Внесок у навчання методів радіоуроку не можна назвати однозначно негативним чи позитивним. Метод радіонавчання залишався «пасивним», учні не мали змоги об'єднатися та зв'язатися з авторами курсів. Після певного проміжку часу інформація втрачала актуальність. Радіо слугувало додатковим матеріалом в дистанційному навчанні стосовно розсилки поштової кореспонденції. Разом з тим не можливо не відзначити, що радіопередача надала навчальному процесу живість, інтонацію, давала зв'язок з поточними подіями [18;36].

У післявоєнний час увага до медіаосвіти посилюється. Поруч із цікавістю до навчання по радіо, виокремився напрямок на використання в навально-виховному процесу дидактичного фільму [13; 17]. Також широко обговорювався вплив художніх та документальних фільмів для широкої аудиторії на формування особистості, морально-етичних та громадянських якостей молоді. Як і в усьому світі розвивався критичний (аналітичний) напрямок до медіа [5]. На наш погляд, цей етап був підготовчим до формування дидактичних принципів в аудіовізуальних матеріалах, але й по теперішній час має самостійне значення у польській медіа педагогіці [31].

Напрацювання в галузі дидактичного фільму дали змогу готувати перші освітні передачі. Польське телебачення ТР (з 1992 р. назва TVP). запрацювало з 1952 р. Вже з 1957 р. виходили науково-популярні програми. Перша – «Еврика» (Eureka, 1957, ведучі Єжі Вендерліх (Jerzy Wenderlich), Анджей Мош (Andrzej Mosz). З 1963 р. стартувала програма про польську архітектуру «Пером та вугіллям» (Piórkciem i węglem, в до 1992 р.) з ведучим Віктором Зіном (Wiktor Zin)|, «З камерою серед тварин» (Z kamerą wśród zwierząt, 1971–2001). Зонд (Sonda, 1977–1989) – передача на широкі наукові теми з ведучими Здіславом Камінським (Zdzisław Kamiński), Анджеєм Куреком (500 випусків). Пізніше «Лабораторія» (Laboratorium, 1985–2010) з Віктором Неджицьким (Wiktor Niedzicki), історична «Сенсація XX століття» (Sensacje XX wieku, 1983–2005) з Богуславом Воложанським (Bogusław Wołoszański). Окремий напрямок работ медіапедагогів – застосування ТБ та радіо для вивчення польської мови [12;35],

додання учнів до глибин національної культури, утвердження в молоді етики та моралі [11; 19]. Стало зрозуміло, що застосування електронних медіа для навчання доцільно лише в системі інших форм очно-заочної підготовки (пошта, друковані матеріали, консультації тощо) [6].

З лютого 1961 р. передачі з Варшави стали щоденними. Появою власне учбових циклів телепередач польське суспільство має завдячити шкільній реформі 1961 р. Разом з загальною ідеологізацією в дусі соціалізму та підвищеною увагою до виховної роботи, були й позитивні моменти – увага до профорієнтаційної роботи з школярами, видання наочних матеріалів та застосування технічних методів навчання [23]. У 1960-х рр. був випущений освітній телекурс «Телевізійний політехнічний університет» (Politechnika Telewizyjna, PTV, 1966–1971). Цей курс сприяв прискореній підготовці інженерно-технічних кадрів яких тоді в державі не вистачало. Міністерство освіти Польщі підписує договір з ЮНЕСКО про обмін досвідом та часткове фінансування проекту політехнічного навчального ТБ. Ініціатором читання телекурсів стає проф. Януш Тимовський (Janusz Tymowski) з Варшавської політехніки. Також читання лекцій йде з Гданьска та Вроцлава. Предмети: математика, фізика, хімія, нарисна геометрія, спротив матеріалів, електротехніка – біля 90 програм за семестр. Було розгорнуто 15 пунктів надання очної допомоги студентами. У 1968 р. 270 тис. осіб користувалися цією програмою, а у 1971 р. – 550 тис. 100 тис. студентів були такими що склали успішні іспити у вишах. Університет політехнічного телебачення наражався на великі проблеми – була всього одна телепрограма, зв'язок між студіями у Варшаві, Вроцлаві, Гданьску був неопрацьований, очне консультування було недостатнім, застосування телефонних консультацій теж тільки полегшало проблему, але не зняло її повністю. Іншим напрямком використання телебачення у навчанні стало створення телелaboratorій та замкнених систем телемовлення у вишах. Так в 1968 р. Варшавський технологічний університет – філія в Плоцьку – створив саме таку внутрішню систему ТБ [29, с.139].

Реформа школи 1973 р. ввела десятирічне навчання в школі, в дитсадках діти опановували читанням, письмом. Спираючись на досвід мовлення передач «телевізійної політехніки», вирішують застосувати у навчальному процесі телебачення. А перепідготовку великої маси вчителів на засади нової програми планували провести у заочному режимі за допомогою також телебачення та радіо.

Для методичної підтримки розвитку телерадіоінвактивності було створено два телецентри. У 1970 р. у філії Варшавського технологічного університету в Плоцьку створюють навчальний телецентр (OTVD). Цей центр як проводив широкі дослідження з дидактики телебачення, так і транслював навчальні цикли (для шкіл, вишів), конференції, розробляв системи технічного телебачення (був локальний ефірний передавач). Міністерство освіти та телерадіокомітет вбачали саме в цьому центрі пілотний проект для впровадження методів теленавчання. Але згодом відкривають і другий, порівняно невеликий учбовий телецентр, у Технічному університеті в Глівіце, проекти якого були обмежені колом студентів та викладачів цього вишу. Робота цих центрів привела до появи двох телекурсів – з нарисної геометрії та теорії ймовірностей. У викладі були застосовані принципи унаочнення: тривимірні ефекти, демонстрація експериментів. Обидва курси виходили на ТР, а також Варшавський університет час від часу демонстрував ці телекурси студентам за допомоги відеомагнітофону. Загалом для польського теленавчання притаманний був підхід занурення в життя, коли журналісти вирушали на завод, в лабораторію, науковий інститут, де представляли їх здобутки, чи «як це робиться», «як працює»; також інформація була персоніфікованою (в центрі розповіді – герой: науковець, інженер тощо). На плівку попадали важкодосліджувані та рідкісні наукові ефекти, застосовували анімацію [28, с.69–71].

З 1974 р. в країні складається телевізійна система шкільного навчання – для учнів та вчителів. Це Радіо-телевізійна середня школа («Radiowo-Telewizyjna Szkoła Średnia», 1976 – 1989) де створювали курси з різних

предметів шкільної програми спрямованих на школярів, та Навчальний телерадіоуніверситет для вчителів: Nauczycielski Uniwersytet Radiowo Telewizyjny (NURT) – спільний проект Польського телебачення та Інституту педагогічної освіти (1974 – 1990). Вчителі за допомогою NURT проходили перепідготовку за новою програмою. Особливі зміни в програмі були у 1–3 класах. Наприкінці навчального року вчителі складали іспити. Програми NURT в 1970-ті рр. транслювалися по другому телеканалі та на польському радіо. Випускали методичні рекомендації та підручники для занять педагогів. Окремо можна розглядати цикл в 1970-1980-х рр.: Телевізійний сільськогосподарський технікум («Telewizyjne Technikum Rolnicze», TTR, 1973 – 1990, підвищило кваліфікацію 600 тис. слухачів). TTR мав курси з загальноосвітніх та спеціальних предметів: механізація сільського господарства, агрономія, тваринництво, але й математика, біологія, хімія, фізика, історія, польська мова. Екзамени слухачі здавали екстерном. Трансляції навчальних програм припинилися 2 вересня 1990 р. [9 ; 30].

Організація мовлення навчального ТБ в Польщі (1970–80 рр.). З 2 жовтня 1970 р. запрацював другий канал польського ТБ: TP2. Довгий час він був за мовною політикою лише «додатковим» до першого TP1. Окрім повторів передач TP1 на другому каналі виходила більшість учбових програм, також здійснювали показ іноземних фільмів без дубляжу. На другому каналі приблизно до 10 ранку йшли програми для шкіл, далі вчорашній фільм (з TP1) у повторі для працівників з розкладом роботи 13.00–21.00, а далі після нього – передача сільськогосподарського телетехнікуму – з 13.30 до 14.30 (пн.–пт.). Після технічної перерви з 16.00 розпочиналися програми для дітей та молоді загального програмування. Наприкінці програми (з 20.00–21.00) – увечері на TP2 виходили передачі педагогічного телеуніверситету NURT. Також програми NURT йшли в радіоефірі, видавалися й дидактичні друковані матеріали. Також передачі сільськогосподарського технікуму йшли на TP1 з 7.00–8.00 (а після 1980 р. – з 6.00 –7.00). Після 1980 р. програми для шкіл NURT «переїзять» на першу кнопку з 8.00 – 16.00, отже усе ранкове мовлення було за навчальним

ТБ. Мовлення на другому каналі було суттєво скорочено дивлячись на економічну кризу. Зважаючи на періодизацію шкільних реформ, що була зроблена М.Добриніним, можна дійти висновку, що інтерес до застосування технічних засобів (зокрема ТБ та радіо), хоча мала власну логіку, але суттєво підштовхувалась рішеннями уряду [2]. Ясно, що без рішень керівництва не були б створені системоутворюючі учбові телецентри. З наростанням економічної кризи та за часи воєнного стану кількість годин навчального ТБ збільшується [8; 9; 10].

У 1990-х роках інтерес до теленавчання знижується, хоча навчально-методичні центри де провадилися дослідження, чи використовувалися телетехнології продовжили розвиток. Це центри дистанційного навчання – освітній центр Технічного Університету Гданьска (1997), Центри неперервної освіти в Зелена Гурі та Кьольце. (1998), польський віртуальний університет (DMF) Університету Марії Кюри-Склодовської в Люблині та центр Вищої школи гуманітарних та економічних наук в Лодзі. В 2001 р. запрацював Польський віртуальний університет (PUW). З здешевленням відеотехніки та розповсюдження Інтернету до виготовлення медіа програм навчального змісту долучаються багато вишів та шкіл. Центром тяжіння такої роботи стає медіалабораторія [3; 7; 20].

Пошук нового місця технічних засобів навчання вкотре співпав з потребами реформування школи в загальнодержавному масштабі [34]. Ідея телебачення відкритого університету в вигляді каналу навчального телебачення, що використовувала б ресурси громадського телебачення та мала науково-організаційну та освітню підтримку Польської академії наук, неодноразово представлялася на обговорення публічного Польського фонду поліпшення науки на початку 2000-х рр. Але ідея схвалення не отримує. Натомість згодом були створені два науково-популярних канали «Культура» (2005) та «Історія» (2007) в межах TVP [27].

Справжньою другою хвилею телевізійного освіти в Польщі став телеканал Edusat, заснований проф. Войцехом Помикало – першим ректором

Вищої Соціально-економічної школи (WSSE, університет, <http://www.edusat.pl>) та президентом Фонду інновацій [4, с.31]. У WSSE заочно або екстерном отримують освіту в галузі фінансів і банківської справи, а також з економіки та педагогіки. Навчальний процес був організований як поєднання очно-заочних, телевізійних, інтернет- та друкованих засобів. WSSE видає книги, підручники та журнал, багато з цих матеріалів можна завантажити з сайту інституту. Студенти-екстерни мають прийти один раз на семестр для 14-денної сесії у Варшаву, щоб скласти іспит. Телеканал WSSE TV Edusat був запущений з 9 листопада 2002 р. як супутниковий. [27]. Ефір складався з лекцій з економіки, педагогіки, психології, філософії; дискусій про науку серед видатних фахівців. На початку мовлення заняття велися не тільки польською мовою, але й російською та німецькою. Були сподівання залучити до навчального процесу слухачів з інших країн. Але польське законодавство не дає змоги отримати диплом лише дистанційно – вимагається досить таки тривала присутність студента-заочника на території країни для консультацій та здачі іспитів. Тому нині лекції читають для польської аудиторії. Протягом усього навчального року в прямому ефірі Edusat транслює лекції з навчальної аудиторії у Варшаві для 35 філій всією Польщею. Там створювалися аудиторії для студентів де в інтерактивному режимі можна було ставити питання викладачам. Прямі лекції передають в суботу та неділю. Повтори: суботні заняття в понеділок і середу. А недільні – у вівторок і четвер [4]. Edusat йде до широкого глядача через розширення спектру програм. Канал цікавий не тільки студентам WSSE, бо крім уроків в рамках освітнього процесу, телеканал пропонує публіцистичні, суспільні програми, репортажі з наукових конференцій [1, с.176]. В фокусі новин каналу – головні події соціального, економічного та культурного життя країни, а також історичні та етнографічні дослідження, історія Польщі. Edusat доступний на платформах кабельного телебачення, а також 2002 – 2012 рр. зі супутника Hot Bird 7A (13° с.д.). У 2008 році, Edusat змагався з 132 тематичними станціями з 17 країн за премію Hot Bird TV Awards, та отримав нагороду в категорії «освіта і культура». З 16 травня 2012 р. залишилось тільки

мовлення з офіційного сайту, а до кабельних операторів канал доходить через систему оптоволоконних мереж Польщі (в якості HD). З 2011 р. канал перейшов з формату 4:3 в широкоекранний 16:9 [14; 27].

Розвиток і популяризація Інтернету призвела до створення нового типу навчального ТБ: Інтернет-телебачення. У Польщі організовують Академію наукового телебачення (2002–2008 рр.) результатом діяльності якої стало створення понад тисячі оригінальних навчальних та наукових програм. Був запущений науковий портал суспільного телебачення TVP (www.edu.tvp.pl). Відомі також нові просвітницькі проекти «Galileo» (з 2007 р.) на приватному каналі TV4, «Як це працює?» (Jak to działa?, з 2011 р. TVP1) [29].

Висновки. Польська система дистанційного навчання через ТБ та радіо має певні особливості. І радіонавчання, і теленавчання започаткувалися, перш за все, для потреб вищої школи (в багатьох країнах – середньої школи). Склалася і традиція медіанавчання селян. Суттєво впливали на організацію дистанційного навчання рішення уряду держави. Відродження інтересу до теленавчання з початком 2000-х рр. Народження телеканалу Edusat можна вважати другою хвилею розвитку теленавчання в Польщі. Проглядаються зв'язки сучасних прийомів дистанційного медіанавчання з принципами медіапедагогіки 1940–1950-х рр., зокрема «критичного підходу до медіа» та дидактичного фільму [25;33].

Список використаних джерел

1. Беднарек Ю. Виклики та проблеми дистанційного навчання / Ю. Беднарек // Неперервна професійна освіта. – 2004. – Вип. III–IV. – с.174– 183.
2. Добрынин М. А. Развитие общеобразовательной школы и педагогической мысли Польши : дисс... докт. пед. наук. – Брест, 2000. – 351 с.
3. Куявсько-Поморська Вища школа в Бидгощі [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://euroosvita.com/uk/content/view/15>
4. Маградзе Р. Образовательные каналы / Р. Маградзе // Теле-Спутник – 2007. – №1. – С.30–33.

5. Мороз О.О. Розвиток медіа-педагогіки у Республіці Польщі (60-ті– 80-ті роки ХХ століття) [Електронний ресурс] / О.О.Мороз. – [2012].– Режим доступу: http://elibrary.kubg.edu.ua/522/1/O_Moroz_RMRR.pdf
6. Смульсон М.Л. Застосування телекомунікаційних засобів у навчальному процесі: психолого-педагогічні аспекти /кол. авт., за ред. Смульсон М.Л. – К. : Пед. думка, 2008. – 256 с.
7. Aktywny W Szkole – Twórczy W Życiu” [źródło elektroniczne] / Gimnazjum nr. 22 im. gen. J.H. Dąbrowskiego. – Dostęp do: <http://www.g22byd.edu.pl/page8.php>, ; http://www.gimnr23.pl/projekt_2014/info.pdf
8. Aleksander T. Andragogika, Podręcznik akademicki / Aleksander T. ; PIB – Radom. – Kraków: WNTE, 2009. – 240 s.
9. Barcikowska Wanda Radio i telewizja w szkolnym systemie kształcenia dorosłych. Telewizyjne Technikum Rolnicze i Radiowo Telewizyjna Szkoła srednia / Wanda Barcikowska. – Warszawa: WsiP, 1980. – 266 s.
10. Butkiewicz M. Edukacja radiowo telewizyjna w szkole / oprac. Maria Butkiewicz. – Warszawa: IPS, 1989. – 138 s.
11. Butkiewicz M. Film dydaktyczny w procesie kształcenia i wychowania / Maria Butkiewicz. – Warszawa: WSiP, 1989. – 268 s.
12. Film na lekcjach języka polskiego w szkole podstawowej / red. Janina Koblewska, Zenobia Gładysiewicz. – Kielce: WOM, 1990. – 156 s.
13. Film skuteczna pomoc dydaktyczna praca zbiorowa pod red. Leona Leji. – Warszawa: Panstwowe Wydawnictwo naukowe, 1970. – 241 s.
14. Grzeszczak Jacek Edusat zakończył nadawanie z satelity [źródło elektroniczne]. – Dostęp do: <http://satkurier.pl/news/79212/edusat-zakonczyl-nadawanie-z-satelity.html>
15. Januszkiewicz F., Skrzydlewski W. Edukacyjne zastosowanie telewizji / F. Januszkiewicz , W. Skrzydlewski . – Warszawa: WSiP, 1991.– 155 s.
16. Kania A. Czarowanie słowem. Program nauczania języka polskiego w klasach IV–VI szkoły podst./ A. Kania, K. Kwak, J. Majchrzak-Broda. – 2012. – 38 p.

17. Koblewska-Wryolowa J. Film fabularny w szkole / J. Koblewska-Wryolowa . – Warszawa : Państwowe uakłady wydawnictw szkolnych, 1964. – 208 s.
18. Krzemiński Andrzej Droga do e-learningu / Andrzej Krzemiński; pracę magisterską wykonaną i obronioną w Wyższej Szkole Humanistyczno-Ekonomicznej we Włocławku (w 2011 r.). – Włocławek, 2013. – 94 s.
19. Kuciapińska Grażyna Wpływ telewizji na wychowanie dziecka w wieku młodszo – szkolnym [źródło elektroniczne] /Grażyna Kuciapińska.– Dostęp do <http://www.sp13.pl/infopage.php?id=81>
20. Kulthurra! / pod red. Katarzyna Grubek, Anna Mirska-Czerwińska. – Warszawa : Centrum Edukacji Obywatelskiej, 2011. – 68 s.
21. Goban-Klas T. Media i komunikowanie masowe. Teorie i analizy prasy, radia, telewizji i Internetu. Warszawa–Kraków. 1999.
22. Ku wielokulturowej szkole w Polsce. Pakiet edukacyjny z programem nauczania języka polskiego jako drugiego dla I, II i III etapu / Warszawskie Centrum Innowacji Edukacyjno-Społecznych i Szkoleń; A.Bernacka-Langier, E. Brzezicka, S. Doroszuk, P. Gębal. – Warszawa, 2010.– 164 s.
23. Leja Leon Techniczne srodki dydaktyczne, Państwowe wydawnictwo naukowe, Warszawa, 1978. – 273 s.
24. Lepa Adam: Pedagogika mass mediów. – Łódź: Archidiecezjalne Wyd. Łódzkie, 1998.– 248 s.
25. Nowe horyzonty edukacji filmowej : czy wierzysz w to, co widzisz? : multimedialny pakiet dla nauczycieli szkół ponadgimnazjalnych / [aut. scen. Dorota Bąk.]. – Warszawa : [Stowarzyszenie Nowe Horyzonty, 2010]. – 198s.
26. Pindera Paweł Telewizja jako wiodący środek kształcenia // Nauczyciel I Szkoła. – 1999. – nr 2. – s. 14–19.
27. Pławski Waldemar EDUSAT ma 6 miesięcy [źródło elektroniczne] // Sprawi Nauki.– Wydanie: 2003.– 6–7.– 2003–09–24 – Dostęp do: http://www.sprawynauki.waw.pl/?section=article&art_id=107

28. Portalski M. Telewizja w służbie edukacji w perspektywie historycznej / Mariusz Portalski // EduAkcja. Magazyn edukacji elektronicznej.– № 2 (6).–2013. – s. 67–76.
29. Portalski Mariusz Przeszłość i przyszłość telewizji edukacyjnej / Mariusz Portalski // Postepy e-edukacji / Ed. L.Banachowski.– Warszawa : PJWSTK, 2013.– pp.137–147.
30. Rajewicz D. Telewizja w edukacji polonistycznej / Danuta Rajewicz. – Poznań : Wydawnictwo Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, 2012. – 325 s.
31. Rzęsikowski Stanisław O roli telewizji w nauczaniu języka polskiego / Marzec Anna, Rzęsikowski Stanisław // Teatr, film, radio i telewizja w nauczaniu języka polskiego. – Kraków: IKN ODN, 1982. – S. 210–240.
32. Ślipek Bożena Edukacja medialna w nauczaniu zintegrowanym Modyfikacja Programu „Z Ekoludkiem w szkole” H. Kitlińskiej/ Bożena Ślipek. – Pięta DKW-4014-166/99. – 2009. – 12 s.
33. Szczepańska, Ewa Edukacja filmowa w szkole / Ewa Szczepańska. – Poznań : eMPi², 2001. – 33, [1] s. – (Materiały i Podręczniki M.Pietraszewskiego)
34. Telewizja edukacyjna wspiera reformę //Gazeta Szkolna. – 2001(1). – s. 1, 6–7.
35. Witek Piotr Historia między teatrem a telewizją. Teatr telewizji jako forma oswojania przeszłości / Piotr Witek // Historia w kulturze współczesnej. Niekonwencjonalne podejścia do przeszłości / pod red. P. Witka, M. Mazura, E. Solskiej. – Lublin, 2011.– s. 95–146.
36. Woznicka Aleksandra Audycje radiowe dla nauczycieli w opinii odbiorców. Komunikat z badan. – Lodz : Panstwowe Wydawnictwo naukowe, 1974. – 106 s.

References transliterated

1. Bednarek Yu. Vikliki ta problemi distantslnogo navchannya / Yu. Bednarek // Neperervna profeslna osvita. – 2004. – Vip. III–IV. – s.174– 183.
2. Dobryinin M. A. Razvitie obscheobrazovatelnoy shkolyi i pedagogicheskoy myisli Polshi : diss... dokt. ped.. nauk. – Brest, 2000. – 351 s.

3. Kuyavsko-Pomorska Vischa shkola v Bidgoschi [Elektronniy resurs]–
Rezhim dostupu: <http://euroosvita.com/uk/content/view/15>

4. Magradze R. Obrazovatelnyie kanalyi / R. Magradze // Tele-Sputnik – 2007.
– #1. – S.30–33.

5. Moroz O.O. Rozvitok media-pedagogiki u Respublitsi Polschi (60-ti– 80-ti
roki XX st.) [Elektronniy resurs] / O.O.Moroz. – [2012].– Rezhim dostupu:
http://elibrary.kubg.edu.ua/522/1/O_Moroz_RMRP.pdf

6. Smulson M.L. Zastosuvannya telekomunikatsiynih zasobiv u navchalnomu
protsesi: psihologo-pedagogichni aspekti /kol. avt., za red. Smulson M.L. – K. : Ped.
dumka, 2008. – 256 s.

*Ця робота ліцензується відповідно до Creative Commons Attribution 4.0
International License.*

*Авторське право (с) 2015 Stepura Igor Volodymyrovych Stenypa Igor
Володимирович*

Отримано: 23.05.2015

Відрецензовано: 07.06.2015

Опубліковано: 07.07.2015